

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA TABIIY MATERIALLAR BILAN ISHLASH DARSLARINI TASHKIL ETISH METODIKASI

Xayitboyev Diyorbek Jonibekovich

Urganch RANCH universiteti “Pedagogika va aniq fanlar”

kafedrasi dotsenti.,

hayitbayev78@mail.ru,

Sadullayeva Baxtigul G‘ayrat qizi

Urganch RANCH universiteti Boshlang‘ich

ta‘lim yo‘nalishi 2- bosqich talabasi.

Annatsiya: *Ushbu maqolada asosan tabiiy materiallar bilan ishlash san‘ati to‘g‘risida va uni boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga o‘rgatishning tarbiyaviy ahamiyati, tabiiy materiallardan applikatsiy kompozitsiyasini bajartirish orqali o‘quvchilarda tasavvurlarini, ma‘lum bilimlarini boyitish, ko‘nikmalarni rivojlantirish va shaxsni tarbiyalashga qaratilgan nazariy ma‘lumotlar yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *Applikatsiya, karton, rangli qog‘oz, somon, aqliy tarbiya, axloqiy tarbiya, syujetli-tematik, dekorativ, estetik tarbiya, amaliy san‘at.*

O‘zbekiston tabiiy resurslar, foydali qazilmalar, metall va qotishmalar, plastmassalar, yog‘ochlar va o‘simliklarga boy o‘lkadir. Respublikamizning bu tabiiy boyliklari sanoatda, turmushda foydalanadigan xom ashyo bo‘lishi bilan bir qatorda boshlang‘ich sinf texnologik ta‘lim darslarida bajariladigan ishlar uchun kerakli material bo‘lib ham xizmat qiladi.

O‘quvchilarni ilk yoshligidan boshlab bolalarda ona tabiatga qiziqish va muhabbatni, undagi go‘zalliklarni ko‘ra bilishni tarbiyalash kerak. Tabiiy materiallar bilan ishlash ularni tabiatni kuzatishga majbur qiladi. Kuzatishlar esa badiiy ijodiy qobiliyatlarni, konstruktorlik g‘oyasini, tushunchalarning aniqligini uygotadi.

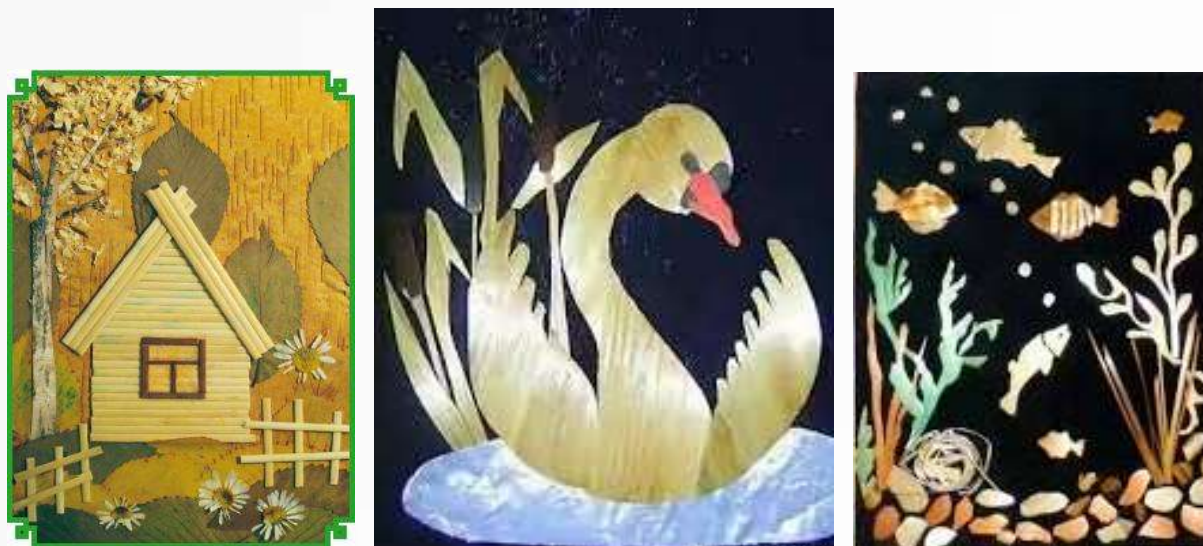
Turli tabiiy materiallar bilan ishlash, turlicha ishlov berilishini, turli asboblardan foydalanishni talab qiladi va ularni ishlatish bilim, ko‘nikma, malakalarini beradi. Turli tabiiy materiallarni to‘plash o‘qituvchi qo‘ygan maqsadga bog‘lik bo‘ladi. O‘quvchilar ko‘rib chiqilgan va batafsil muhokama qilingan yoki uzlari o‘ylab topgan tasvir uchun material to‘playdilar. Va aksincha, avval qandaydir materialni to‘plab, keyin qanday ish bajarishni aniqlashlari kerak.

Tabiiy materiallarni o‘quvchilar dastlab o‘qituvchi rahbarligida sayr vaqtida to‘playdilar. Tabiiy materillarni to‘plash jarayonida o‘quvchilar atrofdagi o‘simliklar dunyosi, xashoratlar bilan tanishadilar, daraxtlar, gullar navlarini, nomlarini, shakllarini, tabiiy materialni qachon va qanday to‘plash va qanday saqlash lozimligini bilib oladilar. Tabiatni qo‘riqlash va unga ehtiyotkorona munosabatda

bo'lish, uni asrash masalalariga alohida ehtibor berish har bir o'quvchining burchidir. Tabiiy materiallardan biri somondir. U O'zbekistonning barcha viloyatlarida o'sadigan bug'doydan oinadi.

Somondan applikasiya tayyorlash.

Somondan tayyorlangan applikasiyalar juda chiroyli bo'lib, oltin rangida tovlanib turadi. Somon tolalarining bo'ylama joylashgani va yaltiroqligi uchun shunday manzara hosil bo'ladi. Somon tolalari faqat ma'lum vaziyatda yorug'likni eng ko'p qaytaradi. Yorug'likka nisbatan har xil burchakda joylashgan somon tolalaridan bajarilgan applikasiya oltin kabi yarqirab takrorlanmas manzara hosil qiladi. Somon applikasiyalari zamonaviy uylar interyeriga ham mos tushadi. Somondan chiroyli suvenirlar tayyorlash mumkin. Bular kartinalar, naqshlar, quticha va ramkalar bo'lishi mumkin. Boshlang'ich ta'lim texnologiya darslarida somondan applikasiya yasashni oson o'rganib oladilar. Ish uchun to'g'ri burchakli shakldagi predmetlar: uy – kvadrat, tom – uchburchak, archa – uchburchaklar to'plamidan tashkil topgan, qo'ziqorin – ildizi tepaga qarab qisqarib boradigan tasma, qo'ziqorin sallasi – yarim aylana va turli shakllardan foydalaniladi (1-rasm). Somondan applikasiya tayyorlashda 3-4 nafar o'quvchilardan iborat kichik guruhlarda mashg'ulot tashkil etish maqsadga muvofiq.

1-rasm. Somondan har xil kompozitsiya namunalari.

Somon eng arzon tabiiy materiallardan biridir. Somon chiroyli va juda bardoshli tabiiy materialdir. Somondan tayyorlangan asarlar asl ko'rinishini o'zgartirmasdan uzoq vaqt davomida saqlanishi mumkin. Somon bilanishlash juda qiziqarli va hayajonli. Fantaziya va ijodkorlikning chegarasi yo'q. Kompozitsiyalar juda yorqin, chiroyli ko'rinishga ega bo'lib, ular harqanday kvartiraning ichki qismini bezashlari mumkin. Bu ishda doimoyangilik, izlanish, yanada mukammal natijalarga erishish imkoniyati mavjud.

Ish uchun bizga quyidagi materiallar kerak bo'ladi: bular- qaychi, qalam, cho'tka, idish (havza yoki pan), PVA yelim, somon, uglerod qog'ozi, qora qog'oz,

ramka (qog'oz ishlari uchun), DSP yoki karton. Somon — boshqoqli don ekinlarining (javdar, bug'doy, suli, arpa, grechka, sholi) poyasidir. Ish uchun biz tekis somonni tanlashingiz kerak. Ish uchun mo'ljallangan somon poyalari buzilmagan bo'lishi kerak. Javdar eng qattiq materialdir, lekin somonning diametri juda katta va somon chiziqlari eng kengdir. Eng yumshoq arpa, jo'xori tanasi, u eng nozik rangli bo'ladi. Somonni dalalarning chetlarida qo'lda yig'ish tavsiya etiladi. Mashinada yig'ilgani emas, balki qo'lda eng past ildizdan yerdan kesilgani yaxshi samara beradi.

Kompozitsiya yaratishdan oldin materialni to'g'ri tayyorlash jarayoni hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib bunda asosan bug'doy yoki suli somonlaridan foydalanish tavsiya etiladi. Tanlab olingan somon poyalari avvalo bo'g'inlardan tozalanadi va ish jarayonida elastik bo'lishi hamda sinib ketmasligi uchun issiq suvda ma'lum vaqt davomida ivitib qo'yiladi. Yumshatilgan somon trubkachalari pichoq yoki qaychi uchi yordamida uzunasiga yoriladi va issiq dazmol bilan tekislanadi. Natijada yopishtirish uchun qulay bo'lgan yaltiroq va tekis somon tasmalari hosil bo'ladi. Tayyorgarlikning yakuniy qismida o'quvchi o'zi tanlagan mavzu bo'yicha qog'ozga bo'lg'usi tasvirning kontur chiziqlarini chizib oladi.

Kompozitsiya bajarish jarayonida oddiylikdan murakkablikka o'tish tamoyili asosiy o'rin tutadi va bunda fon tanlashga alohida e'tibor qaratiladi. Somonning tabiiy yaltiroqligi to'q rangli karton fonida yanada jozibali ko'ringani sababli qora yoki jigarrang asosdan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Somon tasmalari oldindan chizilgan eskiz chiziqlari bo'yicha yelim yordamida bir-biriga jips holda yopishtiriladi va bunda tolalarning yo'nalishiga e'tibor berish lozim. Masalan daraxt tanasini tasvirlashda vertikal yo'nalish qo'llanilsa barglar yoki yer qismi uchun boshqa burchak ostidagi yo'nalishlar tanlanadi. Tayyor bo'lgan badiiy ish qurish jarayonida shaklini yo'qotmasligi uchun og'irroq bosim ostida saqlanadi va bu usul yakuniy mahsulotning silliq hamda sifatli bo'lishini ta'minlaydi.

Kompozitsiya bajarishda "oddiydan murakkabga" tamoyiliga amal qilinadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun quyidagi ketma-ketlik tavsiya etiladi:

1. **Fon tayyorlash:** Somonning oltin rangi qora, to'q ko'k yoki jigarrang karton fonida juda chiroyli ko'rinadi.
2. **Yopishtirish:** Somon tasmalari eskiz chiziqlari bo'ylab PVA yelimi yordamida bir-biriga jips holda yopishtiriladi.
3. **Yo'nalish berish:** Somon lentalarini yopishtirishda ularning "tolalari" yo'nalishiga e'tibor berish lozim. Masalan, daraxt tanasi uchun vertikal, barglar uchun diagonal yo'nalish tanlanadi. Bu usul kompozitsiyaga hajm va dinamika beradi.
4. **Yakuniy ishlov:** Tayyor bo'lgan kompozitsiya ustidan mato qo'yib, og'irroq yuk (press) ostida quritiladi (2-rasm).

2-rasm. Somondan tayyor kompozitsiyalar namunalari

Somon bilan ishlash — bu nafaqat badiiy mehnat turi, balki o‘quvchilarning ekologik tafakkurini va milliy qadriyatlarga bo‘lgan hurmatini shakllantiruvchi samarali pedagogik vositadir. Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarni somondan kompozitsiya bajarishga o‘rgatish mavzusi yuzasidan quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Kreativlik va badiiy didni shakllantirish

Tabiiy material bo‘lgan somonning o‘ziga xos tilla rang jilosi va teksturasi bolalarda estetik idrokni rivojlantiradi. Oddiy materialdan murakkab obrazlar (hayvonlar, o‘simliklar, geometrik naqshlar) yaratish orqali o‘quvchilarning **ijodiy tasavvuri** va **fazoviy tafakkuri** kengayadi.

2. Mayda motorika va aniqlik

Somon bilan ishlash jarayoni (qirqish, yopishtirish, tekislash) yuqori darajadagi diqqat va aniqlikni talab etadi. Bu mashg‘ulotlar:

- Barmoq mushaklarining rivojlanishiga (mayda motorika);
- Ko‘z bilan chamalash qobiliyatining o‘shishiga;
- Sabor va matonat kabi irodaviy sifatning shakllanishiga xizmat qiladi.

3. Pedagogik va metodik ahamiyati

Dars jarayonida "Ustoz-shogird" an‘analariga tayanish, ayniqsa, xalq amaliy san‘ati elementlarini o‘rgatishda katta natija beradi. Somondan kompozitsiya tuzishda o‘quvchilarga:

- **Materialni tayyorlash:** Somonni ivitish, yorish va dazmollash texnologiyasini o‘rgatish;
- **Kompozitsiya asosi:** Ranglar uyg‘unligi va shakllarning o‘zaro nisbatini to‘g‘ri tanlash;
- **Xavfsizlik:** Qaychi va yelim bilan ishlashda texnika xavfsizligiga rioya qilish ko‘nikmalari singdiriladi.

4. Ekologik tarbiya

Tabiiy xomashyodan foydalanish bolalarda tabiatga nisbatan ehtiyotkorona munosabatni uyg'otadi. Bu orqali o'quvchilar atrof-muhit ne'matlaridan unumli va ijodiy foydalanish mumkinligini amalda anglab yetadilar.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda somon plastikasini o'rgatish — ta'lim va tarbiyaning uzviyligini ta'minlovchi, o'quvchini amaliy faoliyat orqali o'zini namoyon qilishga undovchi muhim yo'nalishdir. Bu mashg'ulotlar kelajakda milliy hunarmandchilik an'analarini davom ettiruvchi yosh avlodni shakllantirishda poydevor bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori: O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi Qonuni. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi.-T.: Sharq. 1997. - 63 b.
2. Mavlonova R. Mehnat. 4-sinf O'quvchilari uchun darslik - T.: Mehnat 1995- 160 b
3. Шилкова Е.А. Аппликация. М.: Рипол Классик. – 2007.
4. Петрова И.М. Объёмная аппликация. С.-Пбг.: "Детство-пресс". -2007.
5. Гусакова М.А. Аппликация.М.: «Просвещение». – 1987.
6. Шахова Н.В. Художественная аппликация и узоры из бумаги. М.: Рипол классик. – 2006.
7. Митителло К. Аппликация. Техника и искусство. М.: Эксмо, 2005.
8. Хоменко В., Никитюк Г. Аппликация, картины и панно из природных материалов. Харьков-Белгород, изд-во «Круг семейного досуга», 2010.
9. Ro'ziyev E.I. Applikatsiya turlari va ulardan mehnat ta'limi hamda to'garak mashg'ulotlarida foydalanish metodikasi. "Pedagogik tadqiqotlar", 2017, №1/ 6-10 b.